

Mojca Pišek

Foto: Mike Crawford

Miha Mazzini: *Izbrisana*.

Novo mesto: Goga, 2014.

Izbrisana je roman, katerega nesporni adut je aktualna, družbeno relevantna tematika. Navzel se ga je celo naziv prvega romana, ki si je za temo vzel izbrisane, torej prebivalce Slovenije, ki jih je vlada leta 1992 brez ustrezne pravne podlage izbrisala iz registra stalnih prebivalcev. Z nekaj pedantnosti je vredno spomniti, da prvi izbrisani kot glavni junak literarnega dela nastopi že leta 2007 v Gradišnikovi trilogiji *Roka voda kamen*, res pa je, da je njegov izbris tam le postranska tematika. Motiv izbrisanih se v manjšem ali večjem obsegu, bralci poročajo, menda pojavlja tudi v drugih literarnih delih predvsem zadnjega desetletja.

Tudi če bi bil motiv kriminala belih ovratnikov pogost v sodobni slovenski literaturi, je vsaka zgodba, ki za svoj osrednji motiv jemlje izbris, nekaj posebnega. V slovenski družbi izbrisani veljajo za nesporen in neizbrisljiv madež, ki je toliko večji, ker formalno doslej ni bil popravljen. Še huje, v nekaterih segmentih družbe je še vedno predmet zanikanja. Izbrisani so s tem postali ultimativna zgodba, ki se iz realnosti dviga na simbolno in arhetipsko raven. Skozi posamezno nam govori o splošnem, predvsem pa ne govori zgolj o njih, govori o nas. Zgodba o izbrisanih je naša osebna izkaznica, naš osebni dokument, do nadaljnjega povsem veljaven. Temu primerno k njej pristopa Mazzini: z jasno zavestjo o tem, kaj se je zgodilo, kako se je zgodilo in zakaj je bilo narobe. Z zavestjo, da ne gre zgolj za eno številnih zgodb o birokratskih napakah in zlorabah moči, pač pa za ključno zgodbo velikih etičnih razsežnosti, ki ves čas deluje kot preizkusni kamen sočutja, na katerem se lahko vsakdo vsak trenutek testira.

Avtorjev odnos do snovi tako ni raziskovalen (s čimer ne sugeriram, da je primer izbrisanih pri vseh dostopnih informacijah in osebnih zgodbah še odprt za interpretacije), pač pa je tezen, po malem tendenčen. Četudi se izbris godi *in medias res*, Mazzini njegovo resnico in vse poznejše

implikacije pozna do potankosti. To je past, ki se ji je bilo pri tovrstnem pisanju bržkone najteže ogniti: kako pisati o letu 1992 brez vednosti, moralnih sodb in finalne etične razsodbe, ki jo imamo o letu 1992, v letu 2014. A ni toliko problematično, da je roman za svoj čas pretirano informiran in analitično zrel, pač pa me bega to, da bi bil roman morda kakovostnejši, če bi razsodbe povsem pustil ob strani. Bralec v letu 2014 romana s tematiko izbranih ne more brati neinformirano, nepodučeno in brez določene analitične zrelosti, zato tudi ni potrebno, da mu vse na pladnju prinaša že avtor.

Izbrisana ima precej preprosto in neproblematično kompozicijo: junakinja Zala Jovanović v prvem poglavju rodi, ostane brez dokumentov in posledično brez otroka, v nadaljevanju pa jo spremljamo pri njenem 14-dnevnem boju za ohranitev državljanstva in zdravega razuma, ki ga srečno dobi. Romanje mlade mamice je intenzivno, skorajda instantno v primerjavi z izbrisom, ki za številne državljane teče že tretje desetletje. Roman pa se z rojstvom Zalinega otroka že uvodoma notranje razcepi na dva dela. Če si bralec nemara obeta, da se bo skupaj z junakinja soočal s presenečenjem, grozo, brezupom, nejevero, žalostjo, depresijo, samomorilnostjo, lahkovernostjo, negotovostjo, brezbržnostjo, bojevitostjo, agresijo, celo paletu čustev in doživljanj, ki jih junakinja prinese zlovesče birokratsko dejanje, se ušteje. Vsa ta čustva skupaj z njo doživlja primarno zaradi sočasnega neljubega dogodka: odvzema otroka. S tem, ko se roman obilno posveča bolečinam, ki jih Zali prinaša ločitev od otroka, omili jakost samega dogodka izbrisa. Zala dejansko ne trpi zaradi izbrisa, ta postane nekakšna postranska zoprnost. Ko spoznavamo njen čustveni svet, se soočamo predvsem z njenim materinskim žalovanjem. Izbris je tu, je dano dejstvo, a junakinja trpi in svet doživlja kot nesrečna mama, ne kot izbrisana državljanka. Legitimna avtorska odločitev, ne nujno najbolj učinkovita. Pušča mi namreč grenek priokus, kot da avtor brez tragike ločitve matere in dojenca ne bi zmozel prikazati, kako je dejanje izbrisa grozovito samo po sebi. Po drugi strani mi deluje materinstvo v romanu kot obče mesto, ki nas bo zanesljivo pripravilo do primernega sočutja, kot da avtor bralcu ne bi zaupal, da ta sočutje zmora tudi do samske ženske oziroma nematere. Posvojitev, ki grozi Zalinemu otroku, je v resnici poskus ugrabitve. Ta zaplet, ki morda skuša v zgodbo vnesti nekaj žanrskega vznemirjenja, bi zlahka tekmoval za enega najbolj za lase privlečenih zapletov v zgodovini slovenske literature. Učinkuje prisiljeno akcijsko, kot da želi zgodba z njim na vsak način izraziti svoj filmični potencial. Še enkrat, kot da dejstvo izbrisa in plemenit Zalin boj za avtorja nekako nista dovolj navdihujoča, vpelje še zlobno direktorico

porodnišnice in njenega moža, ki skušata s spletkarjenjem otroka ukrasti za svojo neplodno hčer. Fokus romana tako po nepotrebnem razpade, na eni strani ostane veliki kafkovski boj junakinje proti birokratskemu stroju države, na drugi pa spopad s čisto partikularno zlobo manjše skupine ljudi, ki je brez smiselnega konteksta in globljega sporočila. Sodila bi v žanrski roman, kjer se hudobne in dobre sile lahko frontalno spopadajo, ne da bi moralo biti komur koli nerodno, še najmanj pa bralcem.

Zalin ameriški nesojeni fant, dojenčkov oče, je resda ključen, funkcionalen element zgodbe, a je tudi funkcijski. „Uporabljen“ je, da bi s svojo ameriško etiko in ameriškim načinom slovenski zgodbi držal ogledalo, kot da zgodba brez tovrstne mednacionalne primerjalne perspektive ne bi imela dovolj grozljivih razsežnosti. Ali kot da je Slovenci oziroma slovenski junaki ne bi zmogli doumeti in k njej aktivno pristopiti. Američan kot precej pomembno gibalno dogodkov v romanu je v tej svoji vlogi pravzaprav kliše. Za nameček je pretežen del romana nekoristen, četudi ima tako sredstva kot motivacijo (odnos do Zale ostaja več kot le prijateljsko ljubezniv) za to, da bi Zalin problem rešil z eno od dveh enostavnih potez, ki se ponujata sami od sebe: s priznanjem očetovstva ali plačilom dolga, ki otroka zadržuje v porodnišnici. Ker Mark ničesar od tega dvojega ne stori, pač pa predvsem uporablja svoj vpliv ter z distance elegantno presoja, kot lik ostaja neizživet. Je naravnost v zgodbo vstavljen avtorjev glas, primarni vir avtorjevih razmišljanj in analiz. Mark je bolj kot Zali potreben Mazziniju, saj bi roman brez njega ostal brez nekaj najbolj sočnih misli na račun Slovencev.

In teh ne manjka. Kakor koli se je z Mazzinijevimi analizami slovenstva mogoče strinjati, so te v roman pogosto vstavljene tendenciozno in z vidika funkcioniranja literarnega dela neorgansko. To velja denimo za motiv slovenskega nagrobnega prvonovembrskega šminkiranja, katerega povod je pogovor med Zalo in mamó med okopavanjem gredic. Analiza tega pojava, ki sledi, je za zgodbo arbitrarna, je samo votlo teoretiziranje in nekakšen dislociran satelit glede na lego zgodbe, saj ni vpeta v pripovedno dogajanje. Če bi bili Slovenci denimo Franznovi junaki, ne dvomim, da bi šel z njimi direktno na grob, prisluhnil bi njihovim dejanskim pogovorom, jih spremljal, ko se domov odpeljejo z novim avtomobilom, vrednim kredita in praznih želodcev. O čudaškem vedenju Slovencev za praznik mrtvih je krasno brati v kolumni, v roman pa je vstavljeno na suho in zgolj v demonstracijo avtorjeve bistrournosti.

Neorganske so tudi številne Zaline reakcije in replike, katerih občasne prodornosti ne narekuje niti njen stan niti njena karakтерна konstitucija, da o posebnem čustvenem stanju, ki bi iz vsakogar posrkalo duhovitost,

ne govorim. Pogosto reagira naučeno in kot da bi v prostem času veliko brala Mazzinijeve kolumne. Takšna je tudi njena zadnja replika po tem, ko ji v porodnišnici vendarle izročijo otroka: „Ankete o tem, kako sem bila zadovoljna z vašimi storitvami, mi pa ne boste dali?“ Trhla plat *Izbrisane* so tudi karikaturne upodobitve številnih stranskih likov: zdravnikov, uradnikov, birokratov, upokojencev, novinarjev, pisateljev. Naj nanje reagiramo z zgroženostjo ali smehom, se mi vendarle zdijo le vnovična pritrditev splošnim prepričanjem o tem, kaj vse je šlo v primeru izbranih narobe. Pogrešam bolj temeljito poglobljanje v ozadje „napačne presoje“ o izbranih, naj gre za biokrate, ki so brisali, novinarje, ki so molčali, ali pisatelje, ki so bili preveč zaposleni s prenašanjem paradigme na simbolno raven. V avtorjevi rokohitrski upodobitvi različnih družbenih skupin vidim upravičeno obtožbo in pravičniško razsodbo, hkrati pa ostajam žejna po avtorjevem sočutju do celotnega spektra človeškega, tudi do šibkosti in nemarnosti. Do etičnega razsvetljenja v romanu *Izbrisana* bi želela priti sama.

Morda še beseda o Mazzinijevem mestoma razkošnem slogu, ki daje vedeti, da je avtorju veliko do tega, da bi roman brali kot umetniško delo. Tako že na drugi strani, ko junakinja dospe v porodnišnico, beremo: „Obraz medicinske sestre v sprejemnici jo je pričakal kot nevihtni oblak na površini nebesno modre uniforme. Nanj je med pretirano rdeče lase razpostavila vsa nezadovoljstva preteklosti, ki niso obetala vedrejših prihodnosti.“ Ja, treba se je ustaviti in prebrati še enkrat, da je jasno: kak oblak, zakaj oblak, kakšna nezadovoljstva in ali ti rdeči lasje kaj posebnega pomenijo? Nič ne pomenijo. Kot nič ne pomeni niti pooblačen obraz medicinske sestre in dejstvo, da je njeno življenje težko. Te podrobnosti se ne bodo osmislile niti v nadaljevanju, ki gre takole: „Ko je zagledala nosečnico, je vstala in pričela polagati na pult papirje, kot bi jih reševala iz vode in dajala sušiti.“ Mazzini v tem naravnost uživa: bogate metafore rad postavlja brez očitnega reda in notranje besedilne motivacije, z metaforami in vsakovrstnim besednim okrasjem rad poudarja nebitvene detajle. V resnici je vseeno, ali je življenje bolniške sestre pušča, kot je vseeno, kako je naši nosečnici podala papirje. Metafora Mazzinijevega sloga, ki se trudi za slikovitost in izvirnost, bi se besedilu bolje podala, če bi se nahajala na pomenljivejših mestih, predvsem pa se uprla skušnjavi, da podpira stereotipe (sitne, neživljenjske javne uslužbenke). Tudi sama izvirnost metafor je na trenutke na ostrem robu nesmisla ali pretiravanja: „Mladenič je bil videti prosojen, kot komaj rojen podmladek marmorja okoli sebe.“

Izbrisana ne glede na ugotovljeno nikakor ni slab roman. Če odmislim analizirane hibe in celo, če jih ne, je roman še vedno berljiv, nesporno

tematsko zanimiv, mestoma natančen v družbeni in psihološki analizi. Bralcu vse to omogoča, da se do konca sprehodi brez posebne muke. Menim, da mu še največ škode dela naivna promocija, ki pravi, da naj bi šlo pri pisanju o izbrisanih za pogumno dejanje. Žal tega ne vidim tako. Aktivizem za zabrisane je danes obvezna sestavina javne morale: v politiki, medijih, na univerzi. Morda bi bilo pogumno pisateljsko dejanje leta 1994. Zares pogumen roman bi danes zanimalo vsaj še – ali pa kar predvsem –, kaj se je pred in med izbrisom po glavi pletlo drugi strani, aktivnim in pasivnim povzročiteljem nesreče 25.671 soljudi. Mazzini birokratsko pamet le ošvrkne in na hitro odpravi s preprosto ugotovitvijo, da birokrat zgolj počne, kar mu naročijo. Res? Ali pa tudi birokrat, na kateri koli funkciji že, dvomi, okleva, se grize, od groze in nemoči trpi, zboleva? Na roman, ki bi šel zares globoko, prikazal celotno kompleksnost problema in izrabil ves literarni potencial tematike, še čakamo.